

6

A kisebbségi nyelvhasználat jellegzetességeinek megjelenése a szlovákiai magyar anyanyelvoktatásban

LŐRINCZ GÁBOR

BEVEZETÉS

Sajnálatos tény, hogy az általános és a középiskolai tanulók a nyelvtanórákat sokkal kevésbé szeretik, mint az irodalomórákat, aminek egyik oka, hogy a nyelvtankönyvek nyelvhasználatára, példaanyaga távol áll a diákok nyelvhasználatától (vö. VERÉCZE 2011). Ha ez a megállapítás igaz a magyarországi diákokra, még inkább igaznak kell tekintenünk a kisebbségi diákok esetében, hiszen a nyelvhasználatukban a többségi nyelv, illetve az erős nyelvjárásiasság hatására megjelenő elemekkel szinte sohasem találkozunk az anyanyelvoktatás során. Igaz ugyan, hogy sok (anyaországi és határon túli) magyartanár szemlélteti a nyelv heterogenitását a diákok nyelvhasználatából vett példák segítségével, és felhívja a figyelmet arra is, hogy a tanulók által használt nyelvváltozat a saját nyelvi kommunikációs körében adekvát, a tankönyvekben ez a szemléletmód azonban nem – vagy csak ritkán – jelenik meg. A deskriptív nyelvszemlélet tananyagba való beépítése azért lenne fontos, mert az oktató-nevelő folyamatban a tankönyveknek sok esetben hangsúlyosabb szerep jut, mint a tanár személyének, hiszen az írott formában rögzített tananyagra nemcsak a tanulók, hanem gyakran maguk a tanárok is etalonként tekintenek, a tankönyvben található ismeretanyagot megkérdőjelezhetetlennek tartják. Ha tehát a tankönyvek foglalkoznak is a kisebbségi nyelvhasználat jellemzőivel, a velük kapcsolatos tananyagrészek szakmaiságát az őket használó tanárok akkor sem vitatják, ha bennük pontatlanságok, hibák jelennek meg. Nagyon fontos tehát, hogy a nyelvtankönyvek szerzői hogyan vélekednek pl. a sztenderd és a tőle eltérő nyelvváltozatok kapcsolatáról, hiszen ha a különböző területi és/vagy társadalmi és/vagy állami nyelvváltozatok használatát minden nyelvi kommunikációs helyzetben helytelenítik, akkor a tanulókat elbizonytalanítják saját anyanyelvváltozatuk „értékét” illetően, ezzel együtt pedig elültetik bennük a preskriptív nyelvszemlélet gondolatát. Az is fontos kérdés, hogy a kisebbségi nyelvhasználat területi és

állami vonatkozásaival kapcsolatos tananyagrészeknek milyen a szakmaisága, pontos definíciókkal, osztályozásokkal ismertetik-e meg a tanulókat, hiszen főleg ezek az ismeretek határozzák meg, hogy a későbbiekben elfogadják-e, értékesnek tartják-e saját anyanyelvváltozatukat, illetve hogyan viszonyítják azt a sztenderd nyelvváltozathoz.

1. ELMÉLETI ALAPVETÉS

A tankönyvekben a kisebbségi nyelvhasználat jellegzetességeinek megjelenését közvetlen és közvetett módon is vizsgálom. A közvetlen vizsgálat során arra vagyok kíváncsi, hogy a tankönyvek a kisebbségi nyelvhasználat államnyelvi és nyelvjárási jellemzőivel kapcsolatban milyen mennyiségű és minőségű ismeretet közölnek. A közvetett vizsgálat esetében egyrészt olyan – a tananyagban előforduló – nyelvi jelenségekkel foglalkozom, amelyek általánosan elterjedtek az egész magyar nyelvterületen, emellett azonban szlovákiai magyar sajátosságai is vannak, másrészt pedig olyan tananyagrészeket emelek ki, amelyek tárgyalása során a diákoknak a tankönyvben nem szereplő, de a tananyaghoz szorosan kapcsolódó szlovákiai magyar nyelvhasználatához fűződő ismeretanyag is megtanítható. A vizsgálat során nem a közvetlen tananyagtól haladok a közvetett felé, hanem a tananyag évfolyamonkénti szinteződését veszem alapul. Az alapiskolai (általános iskolai) és a középiskolai tankönyvek közül is négy-négynek a kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos tananyagrészeit elemzem.

2. AZ ALAPISKOLAI TANKÖNYVI ANYAGOK ELEMZÉSE

Az ötödik osztályosok számára készült alapiskolai nyelvtankönyvben (BUKORNÉ DANIS – BOLGÁR 2009) a tanulók megismerkedhetnek a szótárakkal, köztük az ÉKsz.²-ral is. A tanulóknak meg kell vizsgálniuk a szótárban található szócikkek felépítését, majd az egyik feladatban (21/1) néhány szó magyarázatát (különböző jelentéseit) kell megkeresniük. A tanár ennek a feladatnak a kapcsán szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeket is kerestethet a tanulókkal, de mivel a tankönyvben nem találunk utalást az ÉKsz.² szlovákiai magyar vonatkozásaira, ezért a tanár felkészültségén múlik, hogy tud-e élni ezzel a szótár adta lehetőséggel. Az ÉKsz.²-ban 104 önálló és 8 utaló szlovákiai magyar vonatkozású szócikk található (vö. LANSTYÁK 2004: 168), de az ötödik osztályban közülük csak azokkal érdemes megismerkedni, amelyeket a tanulók már 10-11 éves korban is biztosan ismernek, azaz mindennapi nyelvhasználatuk részét képezik: pl. *párki* ‚virslí‘, *horcsica* ‚mustár‘, *pasztelina* ‚gyurma‘. Azért tartom fontosnak már ebben a korban megismertetni a tanulókat a szlovákiai magyar nyelvhasználat néhány jellegzetességével, mert ez a korosztály még nem társít stílusminősítéseket a nyelv különböző nyelvváltozatainak elemeihez. A későbbiekben (főleg) a preskriptív szemléletű nyelvtanítás következtében a nem sztenderd nyelvi elemeket a tanulók már „helytelen”, „csúnya” minősítésekkel illetik, ami kiterjedhet akár saját anyanyelvváltozatuk egészére is. A kisebbségi nyelvhasználat jellegzetességeinek korai megismertetése azonban hozzásegíthet ahhoz, hogy a kisebbségi nyelvhasználók felnövekvő generációi pozitívan vélekedjenek saját nyelvhasználatukról tudatosítva azt is, hogy minden nyelvváltozatoknak megvan a maga helye a nyelvi kommunikációs folyamatban.

Az ÉKsz.²-ral a tanulók a jelentéstani tananyag kapcsán is találkoznak. A szlovákiai magyar vonatkozású szócikkekkel való ismerkedés a poliszémia tárgyalásakor (szintén közvetett módon) folytatható, ugyanis néhány lexéma jelentéstartománya a szlovákiai magyar nyelvhasználatban tágabb, mint a magyarországi. Közülük természetesen ebben az esetben is csak azokkal érdemes megismertetni a tanulókat, amelyek mindennapi nyelvhasználatuk részei. Ilyenek a *málna*, aminek a szlovákiai magyar nyelvhasználatban nemcsak ‚gyümölcs‘, hanem ‚üdítőital‘, a *bejárat*, aminek nemcsak ‚bemeneti nyílás‘, hanem ‚lépcsőház‘, valamint az *akció*, aminek nemcsak ‚árlészállítás‘, hanem ‚rendezvény‘ jelentése is van.

A hatodik osztályosok számára készült alapiskolai nyelvtankönyvben (BOKORNÉ DANIS – BOLGÁR 2010) kizárólag olyan tananyagrészekkel találkozunk, amelyek látszólag csak közvetve kapcsolódnak a szlovákiai magyar nyelvváltozatokhoz, hiszen a bennük tárgyalt jelenségek használata általános érvényűeknek tekinthető szinte az egész magyar nyelvterületen, azonban mindegyikük esetében megfigyelhetőek sajátosan szlovákiai magyar jellemzők is.

Az igék feltételes mód jelen idejének tárgyalásakor a szerzők felhívják a figyelmet a *-nák/-nék* toldalékegyüttes vagy összetett toldalék (*-né* módjel + *-k* személyrag) adekvát használatára: „Az általános ragozás feltételes mód jelen idejének egyes szám 1. személyű alakjában mindig **-nék** toldalék van, hangrendi illeszkedés nélkül: Pl.: én **adnék**, én **laknék**, én **járnék**. A határozott ragozás, feltételes mód jelen idő többes szám 3. személyben viszont érvényes a mély és magas hangrendű toldalék illeszkedésének a szabálya: Pl.: ők **vennék**, ők **tudnék**, ők **leadnék**” (BOKORNÉ DANIS – BOLGÁR 2010: 41). A leírtakkal ellentétben Kontra Miklós kutatásai azt bizonyítják (vö. KONTRA 2003: 126), hogy az általános ragozás feltételes mód jelen idejének egyes szám 1. személyű alakjaiban a *-nák/-nék* toldalékegyüttes-változat használati megoszlása szinte az egész magyar beszélőközösségben azonos. Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella (1996: 116) pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy a *-nák/-nék* toldalékegyüttes realizációja jól megkülönbözteti azoknak a szlovákiai magyar anyanyelvű gimnazistának a nyelvhasználatát, akik magyar, illetve azokét, akik szlovák tanintézményben tanulnak. A magyar intézményt látogató diákokra az általános ragozás feltételes mód jelen idejének egyes szám 1. személyében a sztenderd *-nék*, míg a szlovák iskolába járó diákokra a megbélyegzett *-nák* változat használata jellemző.

A tankönyv felhívja a tanulók figyelmét a határozói igenév és a segédige kapcsolatából létrehozott passzív szerkezetek használati szabályaira is, és azok használatát – megfelelő szakmaisággal – csak néhány esetben helyteleníti (vö. H. VARGA 2010: 191–192, ZIMÁNYI 2001): „Biztosan hallottatok már hasonló mondatokat: Az ügy **le lett zárva**. A tévé egész este **be van kapcsolva**. (...) A felsorolt példákban a határozói igenévhez létigét kapcsolnak. A köztudatban az ilyen szerkezeteket mindeztidáig nyelvtanilag és nyelvhelyességileg kifogásolták, ám a legutóbbi nyelvészeti kiadványok már csupán néhány esetben tartják helytelennek, magyartalannak” (BOKORNÉ DANIS – BOLGÁR 2010: 101). A tanár ezzel kapcsolatban felhívhatja a tanulók figyelmét arra, hogy a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban a passzív szerkezetek használata gyakoribb, mint az anyaországokban, mivel ez a szerkezet a szlovák nyelv mintájára a kisebbségi nyelvhasználatban olyan kommunikációs helyzetekben is előfordul, amelyekben a magyarországi nyelvhasználatban nem (vö. SZABÓ MIHÁLY 2011: 275–284). Történeti adatok bizonyítják ugyanis a határozói igenév és a létige kapcsolatának helyességét és rendszerszerű használatát a szenvedő igei szerkezet, valamint az alany állapotára utaló szerkezet kifejezésére, az indoeurópai nyelvek szenvedő igei szerkezeteihez hasonlóan.

Az E/3. személyes névmások magázó alakjainak használata kapcsán a tankönyv a következő tudnivalókra hívja fel a tanulók figyelmét: „A személyes névmásoknak van úgynevezett **magázó formájú** alakjuk is: ön – önök, maga – maguk. Ügyeljenek ezek használatára! Az ön – önök választékos, idegenekkel szemben mindenképp ezt használjuk, a *maga* – *maguk* közvetlenebb formája a megszólításnak. Bizonyos esetekben közönségesnek hat” (BOKORNÉ DANIS – BOLGÁR 2010: 108). A tankönyv információit a tanárnak azonban ki kell egészítenie azal, hogy a diákok anyanyelvváltozatában elsődleges változatoknak a *maga-maguk* számítanak, és ez a szlovákiai magyar nyelvhasználat egészére is igaz, ami azt is jelenti egyben, hogy míg az anyaországi nyelvhasználatban a *maga-maguk* alakok kissé sértő stílusúnak számítanak (vö. DÉVA 2010), addig a szlovákiai magyar nyelvhasználatban semleges stílusértékűek.

A hetedik osztályosok által használt alapiskolai nyelvtankönyvben (BOKORNÉ DANIS – BOLGÁR 2011) csak egy olyan – az egész magyar nyelvterületen elterjedt – nyelvi jelenséggel találkozunk, amelyiknek van szlovákiai magyar vonatkozása is.

A névelőkkel kapcsolatban a tankönyv a következőket írja: „A névelő a beszédben mindig hangsúlytalan, egybeolvad a következő szóval. Arra azonban ügyelnünk kell, hogy a névelő mássalhangzója ne »ragadjon« a névszóhoz: *a zigagató, a zóra*. **Ez az ejtésmód**

helytelen!” (Bukorné Danis – Bolgár 2011: 10) Ezek a megállapítások azért fontosak, mert a szótag- vagy szóhatár-eltolódásnak nevezett, nyelvjárási gyökerűnek (vö. Balázs 2008: 43) is tekinthető nyelvi jelenség a szlovákiai magyar beszélőközösség egyes csoportjainak nyelvhasználatában is megfigyelhető (az *idén/a zidén*). A tanár felhívhatja a tanulók figyelmét arra is, hogy nemcsak a névelők mássalhangzója ragadhat az őt követő szóhoz, hanem a szókezdő z is hozzátapadhat a névelőhöz: a *zacskó/az acskó*, a *zászló/az ászló* (vö. Kassai 198–199).

A kilencedik osztályos tankönyv (Bolgár – Bukorné Danis 2012) az egyetlen, amelyben olyan tananyagegységgel is találkozunk, amelyik közvetlen módon kapcsolódik a szlovákiai magyar nyelvhasználatához.

A nyelvjárások osztályozásakor a szerzők kiemelik azokat a nyelvjárásokat, amelyek átnyúlnak a mai Szlovákia területére is: „Szlovákia területén három magyar nyelvjárás ismert: **dunántúli** (ez a csallóközi nyelvjárása), **palóc** (a Vág/Váh folyótól a Hernád/Hornád folyóig), északkeleti (Szlovákia legkeletibb része)” (Bolgár – Bukorné Danis 2012: 21). A nyelvjárásokkal kapcsolatos ismeretanyagban azonban súlyos hibákat találunk: a tankönyv a magyar nyelvterületet hét nyelvjárási régióra osztja (tíz, esetleg nyolc helyett), a nyelvjárási régiókat szemléltető térkép szerint Szlovákia területén csak két nyelvjárás használatos (három helyett), a felsorolásból kimarad az északkeleti nyelvjárásrégió (annak ellenére, hogy a térkép jelöli, és a szlovákiai magyar nyelvjárások ismertetése során is szó esik róla).

1. ábra: Az interneten található térkép

- nyugat-magyarországi(1)
- dunántúli(2)
- dél-magyarországi(3)
- mezőségi(4)
- palóc(5)
- tiszai(6)
- székely(7)

2. ábra: A tankönyvben található térkép

További probléma, hogy a tankönyv nyelvjárasi térképe egy kilenc nyelvjárasi régiót (pontatlan sorrendben) bemutató internetes térkép megcsonkított változata, amiről a tankönyvszerzők (esetleg a szerkesztők) bizonyos részeket egyszerűen levágtak (valószínű, hogy a szerkesztés és a tördelés során nagyobb képet nem tudtak elhelyezni a szövegben). Az így megmaradt hét nyelvjárasi régió eredeti (pontatlan) számozását ugyan meghagyták, de a megnevezéseik sorrendjét helyenként megváltoztatták, aminek következtében egyes régiók elkerültek saját földrajzi helyükről.

A tanárnak tehát pontosítania kell a nyelvjárásokkal kapcsolatos információkat, hogy a tanulók megfelelő ismeretekhez juthassanak saját nyelvhasználatukat illetően.

A tankönyv a nyelv rétegződése kapcsán a diáknyelvvél is foglalkozik. Az ifjúsági nyelvhez kapcsolódó feladatban (28/3) a tanulóknak különböző, a diákság által használt szavakat kell gyűjteniük, amelyek között megjelenhetnek szlovákiai magyar vonatkozásúak is: *zsuvi* 'rágógumi', *tyepi* 'melegítő', *intri* 'kollégium', *zmizik* 'hibajavító filctoll', örökíró 'golyóstoll'. A felsorolt közvetlen kölcsönszók közös jellemzője (a *zmizik* kivételével), hogy rövidített alakváltozatai a szlovák nyelvi megfelelőiknek (*zsuvacska*, *tyepláki*, *internát*), vagyis a diáknyelv egyik jellemző szóalkotási módjának – a szórövidítésnek – elve alapján jöttek létre. A felsorolt közvetlen kölcsönszók mindegyike megtalálható az ÉKsz.²-ban, így a diáknyelv kapcsán a tanulók a szlovákiai magyar nyelvhasználatnak egyszerre több jellemzőjével ismerkedhetnek meg.

3. A KÖZÉPISKOLAI TANKÖNYVI ANYAGOK ELEMZÉSE

Szlovákiában mind az általános, mind pedig a középiskolai oktatásban csak egy tankönyv/tankönyvcsalád használata támogatott, a középiskolai tansegédletek közül mégis négy tankönyv és egy gyakorlókönyv kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos tananyagrészeit kell megvizsgálnom. Ennek legfőbb oka, hogy a forgalomban lévő tankönyvcsaládok közül önmagában egyik sem felel meg maradéktalanul a kerettanterv elvárásainak. Igaz ez a legújabb, 2012-ben megjelent tankönyvcsaládra is (a középiskolai tankönyvek problematikájáról lásd bővebben Lőrincz 2014). A kisebbségi nyelvhasználattal foglalkozó ismeretanyag (az általános iskolaitól eltérően) a középiskolai tankönyvek mindegyikében közvetlen módon jelenik meg.

A *Magyar nyelv a középiskola 1–4. osztálya számára* (Kovács: 1997A) című tankönyv előszavában a következőket olvashatjuk: „Tankönyvetek megtaníthat benneteket annak felismerésére is, hogy milyen hatalmas érték az anyanyelv az ember, különösen a kisebbségi ember számára. Fábry Zoltán szerint: »Egy nép tükre, lényege, önkifejezése a nyelve... Népet csak nyelvében és nyelvével lehet felemelni... a szlovákiai magyarság tegnap és ma csak nyelvével és nyelvében élhet emberhez méltó életet...«” A szerző nagyon fontosnak tartja tehát a kisebbségi anyanyelvi nevelést, amit az *Anyanyelvünk életéből* c. fejezetben egy-egy Kosztolányi-, Széchenyi- és Kölcsey-idézet társaságában visszatérő, előbb már idézett Fábry-részlet is igazol. Ugyanebben a fejezetben olvashatunk arról is, hogy hányan beszélnek a magyar nyelvet világszerte, s hogy közülük mennyi az anyaország határain kívül kisebbségi sorban élő anyanyelvi beszélők száma országok szerinti lebontásban.

A *mai magyar nyelv* c. fejezetben a szerző felsorolja a magyar nyelvjárasi régiókat, és közülük annak a háromnak a jellemzőit mutatja be részletesen, amelyek Szlovákia területére is átnyúlnak: ezek a dunántúli, a palóc és az északkeleti nyelvjárasi régiók. A nyelvjárasi régiók felosztása nem felel meg teljes mértékben a *Magyar dialektológia* (Kiss 2003: 264) című egyetemi tankönyvben foglaltaknak, ami azért nem minősíthető hibának, mert a szerző a középiskolai tankönyv megírásakor a dialektológiában akkor aktuális osztályozást alkalmazta. A tanárnak azonban mindenképpen jeleznie kell, hogy a jelenlegi felosztás tíz nyelvjárasi régiót tart számon nyolc helyett. Arra is figyelmeztetnie kell a tanulókat, hogy a Szenc környékén beszélt nyelvjárás nem a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárasi régióhoz tartozik, hanem egy betelepítéssel keletkezett nyelvjárásziget.

Ugyanebben a fejezetben esik szó a kisebbségi nyelvváltozatokról is. A tanulók megismerkednek a kétnyelvűség fogalmával, a kisebbségi nyelvhasználat jellemzőivel (a szlovák nyelv hatása, jellemzőbb nyelvjárásiasság, a sztenderd kisebb befolyása), a kölcsönszavak és a tükörfordítások fogalmával, valamint néhány a sztenderd és a kisebbségi nyelvváltozat közti frazeológiai és mondatszerkesztési különbséggel is.

A tankönyvhöz tartozó első gyakorlókönyvben (Kovács 1997B) a tanulóknak különböző rövid szövegekről kell eldönteniük, hogy melyik nyelvjáráshoz köthetők (31/1), egy térképen meg kell keresniük saját nyelvjárási régiójukat (31/2), el kell készíteniük egy nyelvjárási szövegrészlet köznyelvi átíratát (33/2), valamint egy homonimasor (*kimentek*) elemeiről kell eldönteniük, hol ejtendő bennük zárt *ë* (33/3). A vállalkozó kedvűek – nem kötelező feladatként – nyelvjárási hanganyagot is gyűjthetnek (33/4).

A kisebbségi nyelvhasználat (a gyakorlókönyvben a nemzetiségi jelző szerepel) kapcsán a tanulóknak kölcsönszavakat kell gyűjteniük különböző nyelvhasználati területekről (41/1), majd néhány tükörfordítás Magyarországon használt megfelelőit kell megkeresniük (41/3).

A *Magyar nyelv a gimnázium és a szakközépiskolák 1. osztálya számára* (Misad–Simon–Szabó Mihály) című tankönyv egy egész fejezetet szentel a kétnyelvűség kérdésének. A szerzők részletesen tárgyalják a kétnyelvűség fogalmát és típusait, valamint a szlovákiai magyarság nyelvhasználati jellemzőit (kódváltás, kölcsönzés, tükörszók és -kifejezések, jelentéskölcsönzés, elavult szavak használata, nyelvtani sajátságok). A tananyaghoz kapcsolódó feladatokban a tanulók megismerkednek a Termini Kutatóhálózat *Ht szótárával* (bővebben L. LANSTYÁK–BENŐ–JUHÁSZ 2010), valamint az *ÉKsz.*²-ral és az *Értelmező szótár* +-szal is, amelyekben néhány megadott és szabadon választott kisebbségi nyelvváltozatban használatos lexéma magyar jelentéseit kell megkeresniük.

A tankönyv egy másik fejezete a kisebbségek nyelvi jogaival, a Szlovák Alkotmány kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos cikkével, valamint a kisebbségi névhasználati jogokkal foglalkozik. Utóbbi kapcsán a tankönyvben található kérelemminta segítségével a tanulók (ha még nem nagykorúak, akkor szüleik) kérvényezhetik nevüknek az anyanyelvük szabályaival összhangban történő módosítását. A fejezet utolsó részében a hivatali nyelvhasználat kisebbségi vonatkozásairól esik szó, mellyel kapcsolatban a tanulóknak csoportos kutatómunkát is kell végezniük.

A *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II. osztálya számára* (UZONYI KISS – CSICSAY 2012) című oktatási dokumentum kevés kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos információt tartalmaz. A *szókészlet tagolódása és rétegződése* elnevezésű fejezetben a tanulók megismerkednek a *magyar nyelv értelmező szótárával* és a *Magyar értelmező kéziszótárral*, amelyek megnevezései és kiadási évei egy helyen összekeverednek: „A magyar nyelv értelmező szótára, 1959 és 1969 között hét kötetben jelent meg. 2003-ban elkészült ennek bővítése, amely további 5000 szóval gyarapította a szótár anyagát” (UZONYI KISS – CSICSAY 2012: 62). Ez a megállapítás két ponton is helytelen, hiszen az *ÉrtSz.* 1959 és 1962 között jelent meg, a 2003-as dátum és a szóanyag bővítése pedig nem az *ÉrtSz.*-ra, hanem az *ÉKsz.*²-ra vonatkozik. A szöveg további részében a kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos rövid utalást találunk: „A határon túli magyarság szóhasználatát is szükséges volt beemlíteni az egységes magyar nyelvbe. A szótár szerkesztői a határon túli magyar nyelvészek segítségét kérték ehhez a munkához” (UZONYI KISS – CSICSAY 2012: 62). A szlovákiai magyarság nyelvhasználatának jellemzőiről azonban nem esik szó, és arról sem, hogy milyen a szótárba bekerült szóanyag jellege.

A *nyelvváltozatok* című alfejezetben olvashatunk a nyelvjárásokról is. A nyelvjárási jellegzetességek ismertetése során történik utalás a csallóközi, a mátyusföldi, valamint a palóc nyelvjárásra, a tankönyv azonban nem említi, hogy ezek a nyelvjáráscsoportok átnyúlnak Szlovákia területére is. Két feladat kapcsolódik a nyelvjárásokhoz, melyek közül az egyikben bizonyos nyelvjárási szóalakok és köznyelvi megfelelőik alaktani különbségeit kell felismerniük a diákoknak, a másikban pedig a saját nyelvjárásukban használt néhány tájszó köznyelvi megfelelőit kell megkeresniük. A

tankönyvszerzők a nyelvjárások és a köznyelv kapcsolatának ismertetésekor a nyelvjárási elemek használatát egyértelműen előíró nyelvészeti nézőpontból közelítik meg.

A *Magyar szókészlet változása című alfejezet tárgyalja a kölcsönszók típusait: a kölcsönszók „kisebbségi (nemzetiségi) csoportok körében használatosak. Anyanyelvünkbe belekeverednek az államnyelv, esetünkben a szlovák nyelv egyes kifejezései”* (UZONYI KISS – CSICSAY 2012: 72). A szerzők felsorolnak jó néhány direkt kölcsönszót és tükörfordítást, velük kapcsolatos feladatokat azonban a tankönyvben nem találunk.

A *Magyar nyelv – Tankönyv a középfokú szakmunkásképző iskolák 1–3. osztálya számára* című oktatási dokumentum szintén kevés kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos információt tartalmaz. A tankönyv *Regionális és kisebbségi nyelvek* elnevezésű alfejezete Európa kisebbségi nyelveivel és a hozzájuk fűződő nyelvhasználati jogokkal foglalkozik, arról azonban nem esik szó, hogy a szlovákiai magyarok körében használt nyelvváltozat is kisebbségi státuszú. A *magyar szókészlet gyarapodása című alfejezetben a tanulók megismerkednek a direkt kölcsönszók és a tükörfordítások fogalmával, ezek ÉKsz.²-beli vonatkozásairól a tankönyv azonban nem ír. A tanulóknak a fejezethez tartozó feladatok közül kettőben (35/2, 3) a nyelvhasználatukban megjelenő kölcsönszókat kell gyűjteniük, majd meg kell keresniük azok Magyarországon használt megfelelőit.*

A nyelvjárásokról a tankönyv csak közvetett, rövid információkat tartalmaz. A dialektusok területi eltéréseit néhány palóc tájszó segítségével szemlélteti, és utal arra, hogy egy kassai és egy csallóközi magyar beszéde eltérő. A témához egyetlen feladat kapcsolódik (34/5), amelyben a tanulóknak meg kell állapítaniuk, melyik nyelvjárási területen élnek (annak ellenére, hogy a nyelvjárási régiók felsorolása nem jelenik meg a tankönyvben), valamint tájnyelvi szavakat kell gyűjteniük sztenderd megfelelőikkel együtt. A tankönyv általában nyelvművelő szemléletű, ez azonban a nyelvjárások és a kisebbségi nyelvhasználat kapcsán nem mutatkozik meg.

ÖSSZEGZÉS

A szlovákiai magyar alapiskolai nyelvtankönyvekről elmondhatjuk, hogy mivel bennük a kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos ismeretek csak közvetve jelennek meg, ezért a magyartanár szakmai felkészültségén múlik, tudja-e azokat hangsúlyozni. A közvetlenül megjelenő, szlovákiai magyar nyelvjárásokkal kapcsolatos tananyagrészt súlyos hibákat tartalmaz, így azok korrigálása szintén a tanár felelőssége. Sajnálatos, hogy a nyelv rétegződésének ismertetése során a tananyagból kimaradnak a kisebbségi nyelvváltozatok jellemzői, a szókészlet rétegződése kapcsán pedig a kölcsönszók. Azt is el kell mondani, hogy az általános iskolai nyelvtankönyvek (néhány esettől eltekintve) preskriptív nyelvszemléletűek, ami a kisebbségi anyanyelvoktatás szempontjából egyáltalán nem előnyös.

A vizsgált középiskolai nyelvtankönyvek közül a *Magyar nyelv a középiskola 1–4. osztálya számára* és a *Magyar nyelv a gimnázium és a szakközépiskolák 1. osztálya számára* címűek a kisebbségi nyelvhasználat jellemzőivel részletesen, megfelelő szakmaisággal foglalkoznak, a nyelvváltozatokhoz pedig deskriptív nyelvszemléleti alapon közelítenek. A *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II. osztálya számára*, valamint a *Magyar nyelv – Tankönyv a középfokú szakmunkásképző iskolák 1–3. osztálya számára* című oktatási dokumentumok azonban csak érintőlegesen foglalkoznak a kisebbségi nyelvhasználattal, emellett preskriptív nyelvszemléletet közvetítenek.

Fontos lenne tehát, hogy a tankönyveket használó tanárok tisztában legyenek a vizsgált tankönyvek hiányosságaival és hibáival, hogy azokat pontosítani, pótolni tudják. A hiányosságok, pontatlanságok ismertetése azért is nagyon fontos, mert segítséget nyújthat a jövő tankönyvíróinak olyan tankönyvek létrehozásában, amelyek szakmailag pontos ismereteket tartalmaznak, emellett az egyes nyelvváltozatokat is saját „értéküknek” megfelelően kezelik.

IRODALOM

[ÉKsz.] = PUSZTAI FERENC (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

BALÁZS GÉZA 2008. Szódarabolósi. *Napút* 2008/1. sz. 43–47.

http://www.napkut.hu/naput_2008/2008_01/043.htm (letöltve: 2015. 01. 04.)

DÉVA 2010. Ön hülye vagy maga hülye? – a magázás története. *Nyelv és tudomány – nyest.hu*.

<http://www.nyest.hu/hirek/tegezhetem-ont-a-magazas-tortenete> (letöltve: 2015. 01. 05.)

H. VARGA MÁRTA 2010. Hány van? (A van funkciói). *THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata (Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture)* 1–2. 186–193.

KISS JENŐ (szerk.) 2003. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest.

KONTRA MIKLÓS (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó. Budapest.

LANSTYÁK ISTVÁN 2004. Szlovákiai magyar vonatkozású szócikkek a Magyar értelmező kézi-szótár átdolgozott kiadásában. In: Lanstyák István – Menyhárt József (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*. Kalligram Kiadó. Pozsony. 166–211.

LANSTYÁK ISTVÁN – BENŐ ATTILA – JUHÁSZ TIHAMÉR 2010. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. *Régió* 2010/3. 37–58.

LANSTYÁK, ISTVÁN & GIZELLA, SZABÓMIHÁLY 1996. Contact Varieties of Hungarian in Slovakia: A contribution to their Description. *International Journal of the Sociology of Language* 120: 111–130.

LŐRINCZ GÁBOR 2014. *Nyelvi variativitás a szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben*. EKF Líceum Kiadó. Eger.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2011. A fordítottság jelei a szlovákiai magyar szövegekben. In:

SZABÓMIHÁLY GIZELLA – LANSTYÁK ISTVÁN (szerk.): *Magyarok Szlovákiában VII. kötet. A nyelv*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 273–286.

VERÉCZE VIKTÓRIA 2011. *Nyelvtanítás – társas-kognitív nyelvészeti alapon*. VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus. Budapest. Záródolgozat. Kézirat.

ZIMÁNYI ÁRPÁD 2001. *Nyelvhelyesség*. EKF Líceum Kiadó. Eger.

ELEMZETT TANKÖNYVEK

BUKORNÉ DANIS ERZSÉBET – BOLGÁR KATALIN 2009. *Magyar nyelv az alapiskola 5. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

BUKORNÉ DANIS ERZSÉBET – BOLGÁR KATALIN 2010. *Magyar nyelv az alapiskola 6. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

BUKORNÉ DANIS ERZSÉBET – BOLGÁR KATALIN 2011. *Magyar nyelv az alapiskola 7. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

BOLGÁR KATALIN – BUKORNÉ DANIS ERZSÉBET 2012. *Magyar nyelv az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

CSICSAY KÁROLY – KULCSÁR MÓNICA 2013. *Magyar nyelv – Tankönyv a középfokú szakmunkásképző iskolák 1–3. osztálya számára*. TERRA vydavateľstvo. Bratislava.

KOVÁCS LÁSZLÓ 1997a. *Magyar nyelv a középiskola 1–4. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

KOVÁCS LÁSZLÓ 1997b. *Magyar nyelv gyakorlókönyv 1*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

MISAD KATALIN – SIMON SZABOLCS – SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2009. *Magyar nyelv a gimnázium és a szakközépiskolák 1. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava.

UZONYI KISS JUDIT – CSICSAY KÁROLY 2012. *Magyar nyelv – Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák II. osztálya számára*. TERRA. Bratislava.

ABSTRACT

THE APPEARANCE OF THE TYPICAL FEATURES OF THE HUNGARIAN LANGUAGE
USED BY THE HUNGARIAN MINORITY LIVING IN SLOVAKIA

This paper deals with Hungarian grammar textbooks used in Slovakia. This research concentrates on the appearance of the typical features of the Hungarian language used by the Hungarian minority living in Slovakia.

Hungarians living in Slovakia do not get the opportunity to experience their own dialect in (written) Hungarian textbooks. The problem is not about the written Hungarian standard but the incorrect evaluation of the language variations in the Hungarian textbooks. The task of the Hungarian textbooks used in Slovakia would be to transmit a suitable approach according to specific dialects. This research draws attention to the incorrect appearance of language variation in published books and the importance of their correction.